

ГОЛОД 1921-23. Перший за часів радянської влади голод в Україні був спричинений посухами 1921-22, повоєнною розрухою, політикою хлібозаготівель і надмірним вивозом хліба за межі УСРР. 1921 від посухи загало загинуло 20 % засівів, зокрема у Миколаївській губ. — 65 %, Катеринослав. — 64 %, Запоріж. — 63 %, Одес. — 45 %, Донец. — 40 %, Кременчуц. — 19 %. У степових губерніях не вдалося повернути навіть насіння. Серед політ. чинників вирішал. роль зіграла продрозкладка. У червні 1921, незважаючи на посуху в пд. губерніях, політбюро ЦК КП(б)У під тиском ЦК РКП(б) постановило стягнути борги по продрозкладці минулих років у всіх без винятку губерніях республіки. Рос. столиці додатково отримали 138 тис. пудів зерна, але зерн. запаси укр. селянства були остаточно вичерпані. Руїнівні наслідки продрозкладки для селян. госп-в перевищили збитки, спричинені війною. Найбільший дефіцит селян. засівів навесні 1921 виник не на тер., де відбувалися осн. воєнні дії (Одес., Київ., Донец., Катеринослав., Поділ. і Волин. губ.), а там, де активно виконувався план хлібозаготівель (Черніг., Полтав., Харків. губ.).

Валовий збір хліба в Україні 1921 склав 276,6 млн пудів (чверть від середнього рівня 1909-13). Навіть без урахування податку, фураж. і насінневих витрат він міг забезпечити лише мін. продовол. потреби селян — по 11 пудів зерна на їдця на рік. Але заради хлібопостачання рос. пром. центрів і армії продподатк. завдання в Україні директивою ЦК РКП(б) встановлено у розмірі 120 млн пудів, причому податк. ставки, порівняно з РСФРР, безпідставно підвищувались, а селяни неврожай. місцевостей не звільнялися від сплати податку, як це було у Росії. Із 74,9 млн пудів зерна, зібраного в УСРР за продподатком, більше третини (28,5 млн пудів) відправлено у РСФРР. Туди ж надійшло 40 % (1 млн пудів) продовол. фонду держ.-громад. комісій допомоги голодуючим (допгол), створ. у липні 1921 ВУЦВК. На поч. 1922 рад. уряд офіц. оголосив голодуючими Запоріж. і Донец. губ. повністю; Дніпров., Херсон., Микол. повіти Микол. губ.; Катеринослав. і Новомоск. — Катеринослав. губ.; Одес. і, частково, Тираспол. — Одес. губ.; Костянтиноград. і Кобеляц. — Полтав. губ. Лише після цього частка фондів комісій допгол почала використовуватись для допомоги укр. голодуючим. У травні 1922 держава забезпечувала 10 % тих, хто потребував продовол. допомоги в УСРР, тоді як у Росії її отримувала більшість голодуючих (60-80 %). Наслідком допомоги Поволжю стало катастроф. поширення голоду у неврожай. місцевостях України. Протягом грудня 1921

— травня 1922 кількість селян. госп-в, визнаних державою голодуючими, збільшилася втричі. Уряд оголосив голодуючими нові місцевості Пд. України — Єлисаветгр. пов. Микол. губ.; Верхньодніпров., Микол., Криворіж., Павлоград. — Катеринослав. губ.; Тираспол. і Вознесен. — Одес. губ.; Олександрій., Чигирин., Хорол., Золотоніс., Кременчуц., Черкас. — Кременчуц. губ.; Ізюм., Зміїв., Куп'ян. — Харків. губ. У розпал голоду (весна 1922) в республіці голодувало 3,8 млн осіб (15 % насел.), причому в офіц. визнаних голодуючими губерніях — 3,5 млн осіб (36 % мешканців). Перші випадки голод. смертей зареєстровані у жовтні 1921, однак заг. кількість загиблих від голоду невідома. Обов'язок допомагати голодуючим РСФРР було знято з України у червні 1922. Гол. роль у врятуванні голодуючих відіграли іноз. благодійниц. організації, які розгорнули свою діяльність 1922 з влас. ініціативи. У серпні 1922 60 % голодуючих отримали допомогу, причому 4/5 з них — від іноз. оргцій, зокрема більшість пайків (180,9 млн) надала [Американська адміністрація допомоги](#) (АРА), ще 12,2 млн — місія *Ф. Нансена* (допомога інших оргцій була значно меншою).

1922, незважаючи на недосів і повторну посуху в степ. губерніях, урожай у ін. місцевостях був непоганий — валовий збір хлібів давав можливість задовольнити власні потреби. Однак до 1923 у сусідні рад. республіки було вивезено 9 млн пудів хліба, експортовано за кордон ще 13,5 млн пудів. Аби експорт не виглядав аморально, ЦК Допгол ВЦВК оголосив, що врожай 1922 повністю припинив голод. У жовтні 1922 комісії допгол перейменовані у комісії по боротьбі з наслідками голоду (наслідгол). Пріоритет. напрямом їх діяльності стала вироб. допомога селян. господарствам. Відповідну спрямованість, з ініціативи уряду УСРР, набула й допомога іноз. благодійниц. оргцій. Найбільшу допомогу надав Євр. амер. об'єднаний розподіл. комітет («Джойнт»), який первісно діяв під егідою АРА (у листопаді 1922 вийшов з її складу). Проте у пром. центрах республіки були залишені безкоштовні їдальні для голодуючих дітей і безробітних. Продовол. позика селянам у розмірі 5,8 млн пудів зерна та насіння у обсязі 4,2 млн не покрили хліб. дефіциту, що виник внаслідок зерн. експорту. Недостатнє продовол. забезпечення насел. неврожай. місцевостей призвело до повторення голоду, хоча і в менших масштабах, ніж у поперед. році. Взимку 1922 на Пд. України голодувало бл. 2 млн дітей, з яких допомогу отримувала лише половина (943,5 тис. осіб).

О. М. Мовчан

Бібліографічний опис:

Голод 1921-23 / О. М. Мовчан // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-25438>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).